

אסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה

אהא דמסיק הגמ' אלא סברא הוא דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה פרש"י דכיון דנהנה צריך להודות למי שבראם, ולשון זה משמע דקאי אברכה אחרונה דאחר שנהנה נותן הודיה על מה שאכל. ובפרט דעי' לשון רש"י לק' (מח:): כשביאר הק"ו כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כ"ש כתב וז"ל כשהוא שבע מצוה לברך ולהודות על שבעו, כשהוא רעב ... לא כל שכן שצריך לברך להקב"ה יותר ע"ש, ומבואר דנקט לשון הודיה על ברכה אחרונה דוקא. וא"כ בודאי משמע דמש"כ רש"י לעי' דכיון שנהנה צריך להודות קאי ג"כ אברכה אחרונה, וברכה ראשונה יהיה צ"ל דנלמד מק"ו. אלא שקשה דאם ברכה ראשונה חמורה מברכה אחרונה א"כ כל שכן שיש סברא להצריך ברכה ראשונה והיה לו לרש"י לומר בפשיטות דהסברא קאי אברכה ראשונה.

ב. ונראה שדעת רש"י דהסברא באמת קאי אברכה אחרונה, והוא דהסברא דקאמר הגמ' אינה סברת עצמינו אלא סברת התורה, והוא כעין טעמא דקרא, דטעמא מאי אמרה תורה ואכלת ושבעת וברכת כו' משום שאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה.

ומהלך הסוגיא הוא כך, דמתחילה רצה הש"ס ללמוד ברכה אחרונה מקדש הלולים או מואכלת ושבעת וברכת, וברכה ראשונה מק"ו, אלא שהגמ' הק' ע"ז דלכולהו אית להו פירכא ולא נוכל ללמוד כ"א ז' המינים דמביאים מהם בכורים או כרם דחייב בעוללות או בר נטיעה עכ"פ, אבל שאר מינים מנ"ל. ועל זה מתרץ הגמ' אלא סברא הוא, פי' דסברא הוא דמה שהתורה אמרה ואכלת ושבעת וברכת אי"ז מילתא בלא טעמא אלא מכח הסברא דאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה, וכיון שזהו טעמא דחייב ברכה אחרונה א"כ אין מקום לחלק בין ז' המינים וכרם ובר נטיעה לבין שאר מינים, דזיל בתר טעמא וסוכ"ס כולוהו הוי הנאה מעוה"ז. וממילא דהסברא מגלה דואכלת ושבעת וברכת מחייב ברכה אחרונה בכל המינים, וק"ו לברכה ראשונה.

[אמנם אפשר שאי"ז אלא סברא דרבנן, ומה"ת קאי אז' המינים דוקא, כמובן].

וזהו שכתב רש"י דהסברא היא דכיון שנהנה צריך להודות למי שבראם, דמשמע דקאי אברכה אחרונה, דאמנם כן שהרי הסברא היא טעמא דקרא דואכלת ושבעת וברכת, שהוא חייב ברכה אחרונה. אלא דממילא ילפינן ברכה ראשונה מק"ו.

ג. וקצת יש להביא ראייה דשיטת רש"י דהך סברא היא טעמא דקרא, דהנה רש"י פי' דהסברא היא משום שצריך להודות על הנאתו, וקשה למה נייד מהסברא דקאמר הגמ' בהמשך דלה' הארץ ומלואה והנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו מעל, וכן באמת פי' הריטב"א, ואילו סברת רש"י דכיון שנהנה צריך להודות היא סברא אחרת. אלא ע"כ משום דהך סברא דכאילו מעל ל"ש אלא בברכה ראשונה (כדמוכח בגמ' דקאמר מאי תקנתיה ילך אצל חכם כו' ופריך מאי דהוה הוה והוצרך לפרש דילך אצל חכם מעיקרא), ורש"י ס"ל דהסברא דאסור ליהנות כו' הוא טעם גם לברכה אחרונה דהוא טעמא דקרא וכמש"נ.

ד. ועי' תוס' סוכה (כו:): אחר שכתבו דברכה ראשונה אי"צ שיעור דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה הקשו הא ברכה ראשונה נלמדת מק"ו כשהוא שבע מברך כו' ונימא דיו, ותירצו דהק"ו הוא גילו"מ בעלמא. ועד"ז הק' הרא"ש לק' (סי' ט"ז), ותי' דאי"ז ק"ו גמור. וקשה בדבריהם דהרי למסקנת הסוגיא ברכה ראשונה אינה נלמדת מק"ו כלל כ"א מסברא וא"כ מאי קשיא להו להתוס' והרא"ש דנימא דיו. אבל לנ"ל י"ל דתוס' והרא"ש ג"כ הבינו דהסברא נאמר לענין ברכה אחרונה, וברכה ראשונה נלמד מק"ו, וא"כ גם למסקנא נשאר הק"ו.

אלא שקשה לכ' א"כ איך כתבו רש"י ותוס' בסוכה והרא"ש לק' דברכה ראשונה אי"צ שיעור כיון שאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה, והרי הסברא הזאת נאמרה בגמ' לענין ברכה אחרונה, שהיא באמת צריכה שיעור.

ה. ונראה בפשיטות, דמש"כ רש"י ותוס' והרא"ש דצריך לברך על פחות מכשיעור דאסור ליהנות כו' כונתם דלכן תליא בהנאה ולא במעשה אכילה, ולכן אי"צ שיעור אכילה. ואע"ג דלענין ברכה אחרונה צריך כזית דוקא, היינו משום דאיכא גוה"כ דואכלת גו' וברכת גו' דלא חייבה תורה אותו לברך בלא שיעור אכילה. ואף דטעמא דקרא משום דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה, והסברא הרי שייכת גם בפחות מכזית, אבל קרא גלי דצריך דצריך הנאה גדולה דשיעור אכילה כדי לחייב בברכה אחרונה. (ויש להוסיף דהפנ"י הקשה הרי בכ"מ סברא היא דאורייתא ולמה כאן ברכה ראשונה אינה אלא דרבנן. וביאר הצ"ח דמסברא לא מחדשינן מצוות. ומעתה אף דהסברא שייכת גם בפחות משו"פ, אבל מצות התורה לברך ברכה לאחריה לא נאמרה אלא כשנהנה ע"י מעשה אכילה.)

אבל לענין ברכה ראשונה ליכא גזה"כ דואכלת גו' ולכן לענין ברכה ראשונה אזלינן בתר הסברא הטהורה לחוד ומסברא גם פחות מכזית הויא הנאה, והרי אסור ליהנות בלא ברכה.

אלא דעל זה הקשו תוס' והרא"ש דנימא דיו לבא מן הדין להיות כנדון, וכיון דבברכה אחרונה כתיב אכילה, וברכה ראשונה נלמדת ק"ו מברכה אחרונה, נימא דגם לענין ברכה ראשונה צריך שיעור כזית מגזה"כ. ועל זה תירצו דהק"ו אינו אלא גילוי"מ בעלמא ומדרבנן ולכן לא אמרינן דיו.

ו. והנה הכסף משנה (פ"ג ברכות הי"ב) הזכיר דברי התוס' והרא"ש והקשה דמ"מ מה ראו חכמים להחמיר בברכה שלפניו שהיא מדרבנן יותר מברכה אחרונה שהיא מדאורייתא. ותירץ שלכך אמרו דבתחלה יברך אפילו על כל שהוא שמא ימלך ויאכל כשיעור ונמצא שהיה צריך ברכה לפניו ואין בידו לתקן אבל לאחריו אוקמוה אדינא שאם אכל כשיעור יברך ואם לאו לא יברך.

ודבריו תמוהים לכאורה, דהרי תוס' והרא"ש ביארו להדיא דהטעם שמברך ברכה ראשונה על פחות מכזית הוא משום דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה, ולמה חיפש הכס"מ טעמים אחרים, מאחר שהוא עצמו כבר ציין לדבריהם.

אבל למש"נ ניחא, דאין כונת תוס' והרא"ש להוכיח דכיון דברכה ראשונה משום שאסור ליהנות כו' לכן ע"כ חייב לברך גם על פחות מכזית, דזה אינו כלל, דהרי גם טעמא דקרא דברכה אחרונה הוא משום שאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה, ומ"מ התורה קבעה גדר לזה דא"ח לברך על הנאתו א"כ היה שם מעשה אכילה דהיינו שאכל כזית. ומש"כ דמברך ברכה ראשונה על פחות מכזית משום דאסור ליהנות כו' אין כונתם בדרך הוכחה כלל, דלענין הוכחה סמכו על מה שהוכיחו מהמשנה בסוכה ודחייב לברך על פחות מכזית, רק כונתם לבאר איך שייך לברך ברכה ראשונה על פחות מכזית והרי אין שם מעשה אכילה. ולזה ביארו דכיון דיסוד חיוב ברכה ראשונה הוא משום דאסור ליהנות כו' לכן שייך לחייב ברכה גם על הנאה שאין בה שיעור אכילה. אבל מ"מ הרי חזינן דבברכה אחרונה התורה קבעה דא"ח לברך על הנאה שאין בה אכילה אף דגם ברכה אחרונה הוא משום דאסור ליהנות כו', דהתורה קבעה גדר על איזו הנאה צריך לברך. ולכן באמת חזרו תוס' והרא"ש והקשו דנימא דיו לבא מן הדין כו', ותי' דהק"ו הוא רק גילוי"מ לסברא דאסור ליהנות כו', אבל מ"מ הא כדאיתא והא כדאיתא, דברכה ראשונה חייבו על הנאה בעלמא גם כשאין בה שיעור אכילה, וברכה אחרונה דכתיב בה ואכלת אי"ח אלא כשאכל שיעור אכילה.

ועל זה באו דברי הכס"מ שהקשה סוכ"ס למה החמירו בברכה ראשונה טפי, כיון דגם טעמא דברכה אחרונה הוא משום שאסור ליהנות כו', ותירץ משום דשמא ימלך כו'.